

De kracht van religie, tussen tolerantie en verharding.

Religie is nadrukkelijk terug in de publieke arena. Dat roept nieuwe vragen op. Een van de belangrijkste is de vraag naar de reikwijdte van de tolerantie van de democratische samenleving. Religies gaan immers niet allereerst over tijdegevoelige trends en modieuze ideeën, maar veeleer over absolute waarden. Democratische vrijheid betekent in principe dus ook dat die religieuze tradities die exclusiviteit claimen en daarmee andere tradities tot dwaalwegen bestempelen, een plaats moeten kunnen krijgen in de maatschappij. Daarbij gaat het niet alleen om radicale en soms gewelddadige extremistische stromingen, maar ook om vele ‘gewone’ gelovigen. De vraag is echter of deze exclusiviteit zich wel verdraagt met de pluraliteit van het Nederlandse poldermodel. Het kenmerk van een democratische samenleving is immers dat mensen met verschillende visies, religies en levensbeschouwingen met elkaar in vrede samenleven. Dat vraagt evenwel om acceptatie van de presentie van andere paradigma's.

Dit is hét dilemma van de 21e eeuwse democratische maatschappij. Hoe kunnen exclusiviteit en pluraliteit samengaan? Als er namelijk enerzijds geen ruimte is om exclusiviteit opeisende standpunten publiekelijk aan te hangen en te verkondigen, wordt het wezen van de democratische vrijheid ondermijnd; als die ruimte er anderzijds wel is, is het niet ondenkbaar dat de vrede en de veiligheid van de maatschappij op het spel komt te staan/de orde en vrede in de maatschappij op het spel komt te staan/bedreigd wordt.

Dit dilemma is zeer wezenlijk in relatie tot de positie van christendom en islam in de maatschappij.

Die vraag is met name pregnant in relatie tot de verhouding van christendom en islam. Want beide religies zijn in de kern missionaire religies. Traditioneel geldt in ieder geval in de hoofdstromingen dat zowel christendom als islam claimen dat het leven pas werkelijk is zoals het is bedoeld in relatie tot God.

De sunnitische stroming binnen de islam heeft ‘in theorie’ altijd gesteld dat de islam de laatste/ultimate/final religie is en dat er alleen onder de religieuze, politieke en economische macht van de islam werkelijk vrede is. De islam is een totaalconcept, waarin alles met alles samenhangt. De eenheid van God, tawhiid, vertaalt zich naar de eenheid van het leven. Niets in de werkelijkheid is uitgesloten van zijn soevereiniteit. In de onderwerping aan God, zoals zich dat uit in de onderwerping aan islamitische machthebbers ligt het geheim van het leven.¹ Daarin ligt voor een deel ook de angst van sommige autochtone Nederlanders t.a.v. islamitische

---

¹ Om deze reden is het voor Sunnieten altijd moeilijk geweest een situatie te accepteren waarin er geen islamitische heersers waren, omdat dit aanvoelde als een nederlaag voor de islam. De westerse situatie, waarin moslims een minderheid vormen in een westerse, vaak seculiere, samenleving is dan ook nieuwe en vraagt om theologische reflectie, vgl. Tariq Ramadan, ...De shi'itische islam heeft altijd minder moeite gehad met een dergelijke situatie, omdat de Shia islam vanaf het begin een minderheid is geweest in de wereld van de islam. De 'shi'itische spiritualiteit is doordrenkt van de idee van een ondrukte minderheid en martelaarschap. Alle shi'itische geestelijke leiders uit de begin tijd van de shi'a islam (de zgn. 7 of 12 imaams) zijn allen de marteldood gestorven, waaronder Hussein de meest bekende en vereerde martelaar is; vgl. hiervoor Vali Nasr..

medelanders, omdat men vreest dat de islam dit uiteindelijk ook in Nederland nastreeft, desnoods met geweld.²

Ook het christendom claimt dat het niet om het even is wie een mens volgt. Hoewel dit door sommige meer liberale christenen ter discussie wordt gesteld³, heeft de hoofdstroom van het christendom altijd vastgehouden aan de uniciteit van Jezus Christus; het ware leven wordt slechts in relatie tot hem realiteit. Hij is de ultieme en volle openbaring van God. Hij is God zelf, niet als tweede God, maar samen met de Heilige Geest als de ene God zelf.⁴

De kernvraag die vandaag met betrekking tot de relatie van christendom en islam op tafel ligt is dus de vraag hoe het enerzijds mogelijk is om ruimte te scheppen voor ook 'absoluutheidsclaimende' gelovigen en anderzijds te bouwen aan een samenleving waarin mensen in vrijheid en vrede het leven kunnen dienen en niet vernietigen/met elkaar kunnen samenleven. Die vraag is des te pregnanter, omdat juist in deze eeuw die stromingen aan kracht winnen, die staan voor de uniciteit van hun geloofsovertuigingen. Er is niet alleen sprake van een wereldwijd 'resurgent' islam⁵ en een sterker zoeken naar de betekenis van de religieuze identiteit, maar ook van een groeiende Evangelicale en Charismatische beweging binnen het christendom.⁶ Juist deze stromingen benadrukken sterk de uniciteit van het Christelijk geloof en het dwaalkarakter van andere religies. Is er dan nog ruimte voor een plurale en vreedzame maatschappij of moet dit alles wel leiden tot botsingen. Zijn we op een 'collision course'. Of moeten we streven naar een volkomen seculiere publieke ruimte, waarbij christendom en islam hun religieuze overtuiging thuis moeten parkeren. Het is iets waar in het prive-domein alle ruimte voor is en in het publieke debat slechts als waardevolle gedachtegoed voor iemand persoonlijk, maar geen publiekelijke claim.

Naar mijn idee is de publieke claim van christendom en islam op exclusiviteit niet het punt. Dat hoeft het bestaan van een vrije en pluriforme samenleving niet te belemmeren/bedreigen. Het wordt pas problematisch wanneer deze overtuigingen met politieke, economische en vooral ook militaire macht worden verbonden. Dan krijgt religie een instrument in handen om haar overtuiging aan anderen op te leggen, met alle consequenties van dien. Dan heerst de macht van de sterkste en is er geen ruimte voor andersdenkenden. Dat is de gedachte van de theocratie,

---

² Wat de film Fitna van Geert Wilders in ieder geval duidelijk laat zien is zijn angst voor een dergelijke situatie; de werkelijkheid die hij verbeeldt is verwrongen en niet gebaseerd op aantoonbare argumenten.

³ Vgl. John Hick, e.a...

⁴ Hierin ligt een kernpunt van de onverenigbaarheid van islam en christendom; niettemin is het goed te benadrukken dat de kerk met de leer van de drie-enige God nooit heeft willen verklaren dat God niet meer één is. Zoals de eenheid van een mens van een andere orde is dan de eenheid van een steen, zo is de eenheid van God van een andere orde dan de eenheid van een mens, meervoudig, zonder op te houden eenheid te zijn.

⁵ Joe Esposito

⁶ Meerderheid in... paar cijfers.. Het is zelfs de vraag of het liberale Christendom als zelfstandige stroming toekomst heeft. Het leeft bij de gratie van het orthodoxe christendom en is een enigszins parasiterende beweging; het leeft vanuit de ontkenning van de basiselementen van het orthodoxe christendom. Wie opgeeft dat God zich in Jezus ten volle geopenbaard heeft, dat Jezus zelf God is en dat Hij alleen de verlossing van de wereld heeft bewerkt, zal op den duur niet exclusief in de christelijke traditie hoeven te gaan, omdat bepaalde humanitaire waarden ook in andere religieuze en filosofische stromingen gevonden kunnen worden. Waarom geloven in een God, die niet bestaat. Zonde van je tijd.

waarop ik uiterst kritisch ben. Zeer wezenlijk voor de toekomst is mijns inziens dan ook dat religie zich zo veel mogelijk van macht onthoudt. Noch christendom, noch islam hebben dat in de loop der geschiedenis gedaan. De vraag is natuurlijk of dat inherent aan de religie is of niet. Nu kan ik moeilijk beoordelen, laat staan daar kritisch op reflecteren, of het binnen de islam daadwerkelijk mogelijk is een religie voor te staan die zo in de vrije ruimte optreedt: wel proclameren dat de Islam, de onderwerping aan God op islamitische wijze, de enige wijze is waarop God geëerd wordt, maar daar geen politieke consequenties aan verbinden. Daar wordt verschillend over gedacht. Sommige moslims zullen zeggen dat dit onmogelijk is en afwijkt van de wortels van de islam en de vroegste geschiedenis. Anderen zeggen dat het wel mogelijk is en eenvoudig een vertaling van de islamitische principes naar nieuwe tijden, maar daarmee nog niet on-islamitisch. Die discussie zullen moslims zelf moeten voeren, dat is niet aan mij.

De vraag die mij als theoloog bezighoudt, is wat dit betekent voor het christendom en de kerk. In dat verband heb ik in mijn inaugurele rede betoogd dat het haaks staat op de essentie/het wezen van het christendom om zich met maatschappelijke, politieke, economische en militaire macht te verbinden. Waar de kerk dat doet, houdt zij op waarlijk kerk te zijn. Daarom heb ik ook kritische vragen gesteld bij het fenomeen van christelijke politiek.⁷

De komst en de missie van Jezus Christus staan in het teken van het Koninkrijk van God, dat tegelijkertijd het Koninkrijk van Jezus Christus zelf is. Hij is volgens de eerste getuigen van het Evangelie de door God in het verleden toegezegde Koning, de inaugurator van een nieuwe heilstijd.⁸ In Hem grijpt God zelf in in de geschiedenis. Die heilstijd, dat nieuwe Koninkrijk, is echter van een andere orde dan de koninkrijken, de heerschappijen van de huidige wereld. In de kern komt het hierop neer, dat het rijk van Christus, het nieuwe leven niet met macht en geweld te realiseren is (vgl. Joh. 18:36, 37).

Daaruit zijn twee dingen af te leiden met betrekking tot de wereld vandaag. 1. Dat er een nieuwe heilstijd nodig is, laat zien dat er iets mis is met deze wereld. De werkelijkheid is een verwrongen, gebroken werkelijkheid vol van negativiteit, zinloosheid, pijn en lijden. Deze wereld is niet meer zoals God het bedoeld heeft en daarom is er vernieuwing nodig. In de christelijke traditie wordt gesproken over verlossing en redding. 2. Die vernieuwing is niet te realiseren door menselijke macht. Het Koninkrijk van God komt alleen door dat die andere werkelijkheid, de werkelijkheid van God, binnenbreekt en doorbreekt in onze samenleving. Die werkelijkheid is binnengeboken in Jezus Christus en in zijn werk.

Dat betekent dus dat de kerk, het christendom, niet streeft naar het veroveren van de wereld; dat zij ook niet streeft naar 'reguliere' aardse macht, waarmee op andere wijze dezelfde gebroken werkelijkheid bestuurd kan worden. De kerk representeert in onze werkelijkheid veeleer een nieuwe werkelijkheid die straks in volheid/volkomen realiteit zal worden. Die werkelijkheid is niet een nieuwe werkelijkheid, die niets meer met deze wereld te maken heeft. Het is ook

---

⁷ Vgl. B.J.G. Reitsma, *De kerk in de context van de islam: macht of minderheid?* Amsterdam 2008, p. 21. De volledige tekst van de rede is te vinden op <http://www.soteria.nl/Oratie.pdf>. De uitvoerige argumentatie voor mijn positie is daar te vinden. Wat hier volgt is slechts een beknopte weergave daarvan.

⁸ Zie oratie...

spirituele, non-materiele werkelijkheid. Het is veeleer de schepping zelf, zoals wij deze kennen, maar dan op zo'n totaal vernieuwde wijze dat we er ons nauwelijks een voorstelling van kunnen maken. Een wereld zonder lijden, dood en pijn, een wereld waarin God alle eer krijgt die Hem toekomt, is een wereld die we ons nauwelijks kunnen voorstellen (vgl. artikel Bram), omdat onze wereld volkomen doortrokken is van en afgestemd op/prepared for de gebrokenheid.

Dit alles betekent dus niet, dat de kerk zich uit de wereld terug moet trekken en wacht tot de aarde is vergaan. Alsof het alleen nog maar gaat om een verinnerlijkte spiritualiteit, waarbij het aardse leven er niet meer toe doet. Alsof het christelijk geloof geen totaal visie heeft voor het leven, inclusief de maatschappelijke dimensie. Integendeel. Het Koninkrijk waar de kerk van getuigt is een koninkrijk dat zeer concreet gestalte krijgt. Het is een nieuwe werkelijkheid, maar wel een zeer 'aardse' werkelijkheid. Alleen gaat het om een 'aardse' werkelijkheid die zo nieuw is, dat we het nauwelijks met wat wij nu onder 'aards' verstaan kunnen verbeelden/verwoorden. Van die werkelijkheid is de christelijke gemeente een representant; op zeer voorlopige wijze moet die nieuwe werkelijkheid in de christelijke gemeenschap al ervaren worden/realiteit worden. In die gemeenschap wordt de andere wang toegekeerd, is er ruimte voor vergeving, om opnieuw te beginnen als het fout loopt, daar wordt ervaren dat God onder de mensen is, daar acht de een de ander uitnemender dan zichzelf, daar worden zieken genezen, daar worden mensen weer in het licht geheven (lied..), daar is ruimte voor heling, daar draagt men elkaars lasten, daar is hoop, zelfs als het einde nadert. Daar staat men niet op eigen strepen, gaat het niet om het halen van recht, maar om mensen tot hun recht te laten komen.

Dat nieuwe leven wordt werkelijkheid in relatie tot Jezus Christus. Het heeft alles te maken met een persoonlijke/gemeenschappelijke gekozen overgave aan het nieuwe leven. Het kan niet afgedwongen worden. Rituelen kunnen opgelegd worden, fatsoenlijk gedrag kan tot op zekere hoogte worden afgedwongen, maar de innerlijke toewijding aan het nieuwe leven niet. Het gaat bij het koninkrijk van God maar niet om het navolgen van een aantal regels, om het aan de buitenkant net doen of alles in orde is. Daartegen heeft Jezus zich met zeer veel klem verzet tijdens zijn leven. Het gaat uiteindelijk om het hartelijk betrokken zijn op de werkelijkheid van God. Het Koninkrijk van God is een vernieuwing van het leven, waarin uiteindelijk mensen van harte zich inzetten om dat ware leven gestalte te geven. Dat kan niet met formaliteit en afgedwongen gedrag. Het gaat om liefde en compassie.

Dit alles betekent ten diepste dat de christelijke gemeenschap principieel altijd een 'minderheid' is, of gekenmerkt wordt door een minderheidsattitude. Daarmee bedoel ik dus niet dat het christendom altijd numeriek in de minderheid is, maar dat zij zelfs als zij in aantallen de meerderheid heeft toch principieel altijd gekenmerkt wordt door een minderheidshouding. Dat betekent, dat zij dus niet streeft naar het vertalen van een numerieke meerderheid naar een machtspositie, maar dat zij altijd dienend ten dienste van anderen in de wereld aanwezig is. De gemeente van Christus is er om getuige te zijn van die nieuwe werkelijkheid in woord en daad. Geen doperse houding. Profetisch getuigenis. Het ter verantwoording roepen van de machten. Door ze voor te houden dat er een andere werkelijkheid is; door hen te wijzen op het recht van God en duidelijk te maken dat de macht die men heeft slechts kan bestaan in het besef dat God de

schepper en eigenaar is van deze wereld. En dat ook de machthebbers zich dus ten diepste tegenover Hem zullen moeten verantwoorden.

Rom 13: Overheid is dienaar van God. Uitleg: dat is ze vaak niet. Zoals een discussie gevoerd kan worden met een tiener die zijn moeder beledigt. Een vader kan hem eenvoudig terechtwijzen met: zo praat je niet tegen je moeder. Hij heeft echter net wel gedaan. De bedoeling is: zo hoor je niet tegen je moeder te spreken. Dat doe je niet. Zo is de overheid dienaar van God tot welzijn van mensen. Maar dat is de overheid niet altijd. Het punt is: zo is de overheid bedoelt. En daarmee wordt als het ware een spiegel voor gehouden.

De consequentie van deze visie is ook dat de overheid vooral een ‘voorlopige’ rol heeft. De overheid is geroepen het kwade te beteugelen, te streven naar recht. De overheid is niet bij machte utopia, het paradijs, nu al te creëren. De gebrokenheid van de wereld kan wel verzacht, soms tegengewerkt worden, maar niet geheel ongedaan. De overheid heeft een rol tot het Koninkrijk van Jezus volkomen realiteit wordt, als Jezus terugkomt.

De kerk leeft vanuit dat visioen en hoeft zich dus niet te bewijzen, noch zich krampachtig te verdedigen tegen allerlei politieke stromingen en machten. Haar kracht ligt in het Evangelie, in de proclamatie en het uitleven van het nieuwe leven. De kerk moet wel afzien van macht, om te laten zien dat het koninkrijk van God uiteindelijk niet door macht of door geweld gestalte krijgt, maar door het getuigenis van het Evangelie.

Kerk als vernieuwende macht in de samenleving! Wat betekent dat concreet:

Uitdaging aan moslims om hierin positie te bepalen.

Uitdaging aan christenen hun verleden onder de loep te zien en te gaan voor een waarlijk christelijk geloof. Uitdaging om na te denken over een triumfalisme waarin de wereld christelijk maakbaar zou zijn.

Het houdt ook in dat je het oordeel van de eeuwige niet in eigen handen wilt nemen. Dat er geen vermenging ontstaat tussen onze aardse democratische idealen en het Koninkrijk van God. Dat lijkt in de Amerikaanse cultuur waar religie en politiek veel nauwer met elkaar verweven zijn dan in West-Europa, een groter gevaar te zijn dan in Nederland. De support vanuit de kerk voor politieke partijen die een harde lijn voorstaan ten aanzien van andere religies en immigranten is daarvoor echter wel een signaal.

Kritisch op het christendom. Niet het christendom claimt uniciteit, maar Christus.

In hoeverre dit werkelijk het geval is, is ook binnen de islam een punt van discussie. De meer radicale stromingen binnen de islam zullen benadrukken dat het onmogelijk is te leven in een seculiere samenleving als moslim, anderen benadrukken dat islam en democratie heel goed samenzijn (CSID). Binnen de islam zijn vele stromingen en wordt er stevig gediscussieerd. Dat is

uiteindelijk niet aan mij; mijn aandachtspunt ligt bij de uitdaging die er van dit geheel uitgaat voor de kerk.

In ieder geval de hoofdstromingen binnen de christelijke en islamitische tradities zijn geworteld in de overtuiging dat er slechts waarlijk leven en vrede mogelijk is als resp. christen of moslim. Beide religies maken aanspraak op 'de waarheid', op absolute waarheid.

In de sunnitische islam is het

en gewelddadige fundamentalisten kunnen we stellen dat één van de meest wezenlijke uitdagingen voor de maatschappij in de 21e eeuw is hoe enerzijds recht te doen aan religieuze waarden van mensen die geloven dat hun religie de ultieme waarheid bevat en anderzijds te streven naar een maatschappij waarin allen in vrede kunnen samenleven. Die twee waarden lijken elkaar niet te verdragen. Het gevaar is tweeledig: 1. of gelovigen wordt het recht wordt ontzegd hun geloof publiekelijk te beleven en daarmee gedwongen hun 'aanspraak op de waarheid' prive te houden. De tolerantie die er is naar religie ontmoet hier de grens, dat maatschappelijk in ieder geval iedereen een soort van 'algemeenheids' geloof moet aanhangen. Het gaat er in het postmoderne klimaat dan sterk om dat ieder zijn eigen waarheid heeft en dat het er publiekelijk vooral omgaat dat als iemand zich goed voelt met een overtuiging, het hem helpt beter te leven, dat dit voldoende moet zijn. Geloof mag dan eigenlijk niet meer zijn dan een vorm van religieuze beleving, zonder waarheidsaanspraken

2. Het alternatief is, dat de vrede op het spel komt te staan, wanneer gelovigen hun claim op de waarheid aan anderen opleggen.

De deugd van zelfbeperking. In het niet opleggen met geweld van wat je als heilzaam erkent in je eigen religie.

Het christelijk geloof en het daaruit voortvloeiende christendom is principieel te kenmerken als een minderheidsreligie. (niet dat het christendom altijd dat heeft laten zien, maar de essentie van het christelijk geloof is een minderheidsreligie. Het is niet op te leggen met macht en geweld, want het is een persoonlijk vrijwillig en gemeenschappelijk erkennen van Jezus als Koning. Betekent niet dat het christelijk geloof geen totaal concept is, dat zich dus in een soort doperse move terugtrekt uit de maatschappij. alsof het alleen gaat om het zogenaamde 'geestelijke' leven, wat je persoonlijk gelooft en niet langer wat er daadwerkelijk in de wereld gebeurt. Nee, net als de islam is het christelijk geloof een totaal ontwerp, het heeft alles te maken met hoe je leeft, welke politieke en economische keuzes je maakt. Maar tegelijkertijd is het christelijk geloof een geloof in de vrijheid (wet en tuchtmeester?). En is het niet aan christenen om het Koninkrijk aan andere op te leggen. Als iemand dat al zou doen, is het slechts de Heilige, die zijn Rijk zal vestigen op een manier die ons allen zal verwonderen.

Kerk heeft een ander belang dan de staat

Kerk vertegenwoordigt een ander koninkrijk.

Bij het nadenken over tolerantie, is het onmogelijk de confessie van de kerk terzijde te leggen. De kerk leeft vanuit een overtuiging, een belijdenis, namelijk dat God zich op unieke wijze in Jezus van Nazareth heeft geopenbaard. Daarbij heeft de kerk niet anders gekund dan te erkennen dat deze Jezus van Nazareth meer was dan een mens. Hij was God zelf in eigen persoon, God die mens was geworden. Dat lijkt spanning op te leveren in de maatschappij.

De grootste uitdaging voor christenheid en islam in deze huidige samenleving is het leren leven in respect en vrede met elkaar, ondanks het feit dat beide religies uniciteit claimen.

Oratie: Jezus' koninkrijk is niet van deze wereld: niet door geweld te verkrijgen of verdedigen → daarmee is de taak van de overheid anders dan die van de kerk, en daarom moet de kerk terughoudend zijn met zich te bemoeien met politiek.

Kritiek: dopers/spiritualistisch. Probeer te voorkomen dat je je vrijheid kwijtraakt. Prima, maar dat is geen christelijke deugd. Mogelijkheden benutten! Vgl. Paulus in Filippi: ik ben staatsburger en heb bepaalde rechten. Maar tegelijkertijd er mee rekenen dat die rechten uiteindelijk geen standhouden of je beschermen.

Wat de kerk nastreeft is niet op te leggen. Is niet te realiseren, zelfs niet in de samenleving met christelijke politiek. Het doel van de overheid is het onrecht beteugelen en het recht laten zegevieren, ruimte creëren om in de voorlopigheid van deze gebroken bedeling leven mogelijk te maken.

De grootste uitdaging voor de kerk vandaag in de multiculturele samenleving en met name in de context van een steeds nadrukkelijker aanwezige islam is hoe het mogelijk is het geloof in Jezus Christus als de unieke openbaring van God te verenigen/koppelen aan het leven in vrede met de naaste.

Het christelijk geloof claimt dat Jezus Christus niet een weg tot God is, naast vele anderen, maar dat God zich op unieke en beslissende wijze heeft geopenbaard in Hem. Dat Hij zelf God uit God is, niet geschapen, maar zelf de ene en enige God. Het hoeft hier geen betoog dat dit geloof geen afbreuk doet aan het geloof in de eenheid van God. De eerste volgelingen van Jezus waren joods en de meest fervente monotheïsten uit de eerste eeuw. Het was voor hen onmogelijk God als twee of drie te belijden. Hun geloof in Jezus als God en de Heilige Geest als Gods Geest, zoals dat later is geprobeerd te omschrijven het niet maar een geloof naast vele anderen is, maar niet een weg tot God naast vele anderen.

Uitleggen claim van zowel Christendom als islam

Beide nader toelichten.

Aanvechting →, maar probleem met tolerantie ligt niet waar mensen hun eigen traditie onder kritiek stellen of zelfs afzwakken, maar waar mensen juist het unieke van hun traditie beklemtonen.

of dit in de christelijke traditie mogelijk is. Is het überhaupt het streven waard, of is het Evangelie zodanig, dat het weerstand oproept en de confrontatie aangaat. In de apocalyptische stromingen binnen het christendom, van christenzionisme, tot evangelische dispensationalisten, worden die geluiden ook gehoord

Bernhard Reitsma is theoloog en als bijzonder hoogleraar voor de leerstoel 'De kerk in de context van de islam' verbonden aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij is getrouwd en vader van 4 kinderen.